

Потёмкіновы школы

З ініціативи словацької омбудсманки – верейной охранны прав – Юдр. Яны Дубовцовой (на фотографії) ся 4. октобра 2013 на Інштитуті русиньского языка і культуры Пряшівской універзیتی в Пряшові одбыла стріча з учителями русиньского языка, котры учать на русиньских школах, або на школах, де ся учить русиньский язык. Омбудсманку интересовав став русиньского школства. Ліпше повіджено, ани так не ішло о став, як о то, ці держава дотримує право здобывати освіту в материньскім языку. А то суть дві розділны річі, котры, окрем іншого, забезпечують цалком слухный алібізм з боку державы.

Омбудсманку в першім рядї интересовало, ці *de iure* суть про Русинів сповнены вшыткы условия на то, жебы были годны мати своє школство, значить, жебы ся діти могли учіти в материньскім

языку. Ту бы то властно могло і кінчити. Законы суть платны про вшыткых і еднако як Мадяре або Українці, і мы маєме з боку державы властно вшыткы условия на то, жебы сьме мали русиньске школство. Неінтерес родічів о то, жебы свої діти давали до русиньских школ, абсенція матерьских школ ці середніх школ як дослідок того самого проблему – неінтересу родічів і способности Русинів штось таке засновати, то є наш проблем. І про омбудсманку не є інтересне властно ани то, же міністерство собі шумно перешмарило старостливість о школы тым, же в рамках децентралізації ся стали зряджователями основных школ міста і села, то значить, староста є найвекшым паном, котрый рішашь о тім, ці русиньску школу в селі доволить, або ні. З тым вже ний ся натігають жытелі, они мусять пересвідчіти сільський уряд, же о таку школу мають інтерес. Але то сьме ся знова вернули к (не)інтересу, котрый є лем а лем нашим проблемом. Держава легіслативно вшытко дотримує. Не маєме ся на што скаржыти, кідь, та лем самы на себе. Кідь собі але проблем школства розмініме на дрібны, оптіка назераня на наше школство зачне наберати іншый напрям.

І кідь є з боку державы наоко вшытко дотримане, і так *de iure* не сьме дискримінованы в порівнаню з майорітов, закон порушений не є, *de facto* – ситуація є інакша. Причин можу увести такой дакілько. Єдным з проблемів є, же так на міністерстві, як і на низшых уровнях самосправы не є робітника, компетентного рішати вопрос русиньского школства. Сьте директором школы і мате з дачім проблем? Можете закликати на лампарню. Кідь вас іщі того не привело до безнадії і наперек тому хочете школу утримати і порадити собі сам, прийдуть самособов вопросы учебників. Новий русиньский учебник не був выдрукованый три роки. Міджі нима є і букварь, котрого зо старого выдання в централнім складі учебників ніт ани єдного фалатка. Но але нашо русиньским школярям букварь, можеме першу класу предсі зачати рівно з читаня літературной выховы про сему класу, котра к діспозиції є. Причина, чом не суть книжки? Самособов, они суть схвалены і зафіксованы в едічнім плані міністерства школства, але, нажаль... не суть фінанції. Русиньскы учебники суть про державу дороги. Но самособов суть дороги, кідь хтось на міністерстві посмотришь на кількість школярів і таку саму кількість доволить выдруковати із учебників. 100 книжок выйде дорого, тисач выйде тунше. Доволити выдруковати малу кількість може лем економічний аналфает, або тот, хто ани не хоче до будучности раховати з русиньским школством. Также почекайте. Діти за тот час навчайте з нічого а потім ся чудуйте, же інтерес і на тых школах, де передтым був, днесь не є. А коло фінанцій і зістанеме. Тото, нажаль, не є проблем лем державы, але і наших школ. Покля формулары свідоцтва в словацькій верзії купить школа за дакілько центів, єден русиньский стоить 2 євра. Жебы сьме ся не повторяли, причина є тота сама, што коло учебників. Мала кількість выдрукованых фалатків. То, же то заплатить школа, котра на то не дістане нияку компенсацію і так є властно фінанчно дискримінована в порівнаню з іншов школов, то є вже проблем директора школы, а не державы. Аналогічно є то з класными книжками. Тоты нелемже стоять в русиньській верзії 15 євр, але, як єм ся дізнав, доднесь їх іщі од зачатку школьського рока школы не дістали, хоць грошы мусили заплатити в августі. Самособов, кібы пришла школьська іншпекція і віділа, же класны книжки хыблять, так є з того проблем великий як Прага, але проблем школы, не проблем державов выбраного додавателя. І могли бы сьме продовжовати. Но, не чудуйме ся, кідь ся такій школі сперать і староста, котрый на тото вшытко мусить найти грошы.

Школство є основный вопрос, котрый мусить каждый народ рішати. Без школства, освіти, не можуть роснути новы генерації людей, котры бы якимсь способом перевзяли штафету і забезпечили, же о Русинах ся не буде за пару років бісидовати може лем так, як і о діносаврах. Знаме, же ту были, але з нас їх вже ништо не відів. Держава *de iure* дотримує вшытко, што нам належить. Але *de facto* лем намалєвала Потёмкіновы школы, за котрых фасаду є страх іти ся посмотрити. Нашы школы не суть подля закона дискримінованы, в тім ся з пані омбудсманков можеме згоднути. Они суть биты неінтересом нас Русинів і фінанчно, персонално а матеріално мордованы державов. Кідь собі тото вшытко усвідомлюю, можу повісти лем єдно. Фоткы тых педагогів, котры наперек вшыткым проблемам іщі на навчаня русиньского языка не капітуловали, будеме якбач раз годны завісити коло портретів наших будителів.

Петро МЕДВИДЬ, Пряшів

(Статья была написана як коментарь „Вступне до контрולי“ лемківского Радія lem.fm.)

Отворили Центр молодых Русинів у Братіславі

12. септембра 2013 славностно отворили в братіславській Петыржалці Центр молодых Русинів. У просторах Середній промышловой школы електротехнічної на Галовій улці буде мати свою адресу канцеларія молодежной організації *молоды.Русины*, будуть зам просторы про русиньске радіо *Русин ФМ* і фолклорный колектів *Рутенія*.

„Тоты просторы сьме дістали приближно перед роком і одтогда сьме робили на їх реконштрукції, жебы в культурных просторах мали своє стабільне місце на роботу три субекты,“ припомянув Петро Штефаняк, котрый стоить на челі організації *молоды.Русины*.

Почас святочного отворіня центра одбыло ся і выступліня русиньского молодежного фолклорного колектіву *Рутенія*. Колектів у просторах Центра молодых Русинів буде мати салу на пробы програмів і на выступліня. „Атмосферу днешній події презентовало у живім высиланю і наше русиньске интернетове радіо *Русин ФМ*,“ додав Штефаняк. Радіо высилать од децембра 2012 року. Отворіня Центра молодых Русинів проходило під покровительством і за участі предсedy Братіславского самосправного краю Павла Фреша.

(TASR)

Зліва: предсeda Братіславского самосправного краю П. Фреша, предсeda обчаньского здружіння *молоды.Русины* П. Штефаняк, котрому ґратулує к отворіню Центра молодых Русинів предсeda Світового форуму русиньской молодежи М. Караш, при нім предсeda Здружіння інтелігенції Русинів Словенська М. Штенё.

Наш літературный язык в практиці

Тот роздум хочу писати спонтанно. То значить: Котра думка на тоту тему прийдє скоріше, о тій буду писати. А тыж хочу писати веце практично як научно, так просто, про людей. Дана проблематика є як зачарований круг. Крутить ся довокола як псик за своїм хвостиком. Потребу русиньского літературного языка треба людём припоминати віковічно. Но не є ся чому чудовати, бо Русинам в 50-ых роках звечора до рана одняли народность і віру. Зістали обкраджены, потоптаны і іщі під корбачом міцных того світа. За 40 років спустіло вшытко: народне усвідомліня, віра, язык Русинів.

Реконштрукція розвалин зачала аж в часах слободы, по році 1989. Зо спомянутого ся найскоріше подарило зренововати реліґійны штруктуры. Грекокаатолицька і православна церьков собі слободно выбудовали адміністратіву, яку хотіли. Днесь ся пышуть метрополіями, харітами, монастырями, церьковными школами і новыма храмами. Но русиньску ідентичность собі обидві церькви не обновили. Розвалины народного усвідомліня і языка тяжко реновують добровольны і несолвентны русиньскы організації. На тот донкіхотський бой векша часть русиньского народа позерать песімістично. Мать, може, і правду, бо без певных народных штруктур ся того выбудує мало. Но штруктуры не впадуть з неба, але треба ся їх дожадовати. А в тім мусить помагати народ. Чароділный круг ся крутить дале ...

Літературный русиньский язык, кодифікованый в році 1995, ся став місцевым опором русиньской ідентичности. Пять діалектів: *сниньский, лабірський, свідницький, бардеєвський, старолюбовняньский* – дістало координатора. Уводити літературный язык до практичного жывота Русинів бы мало быти в програмі вшыткых русиньских організації, інштитуцій, но і усвідомленых патріотів. Є тому так?

о. ТгЛіц. Франтішек КРАЙНЯК, Камюнка (Артос, VIII, 3, 2013, с. 6.) (Дале буде.)

STUDIUM CARPATO-RUTHENORUM 2013

Новы інспірації до будущности (2)

(АНКЕТА)

Першов даякый час од скінчіння *Studium Carpato-Ruthenorum 2013* – четвертого річника *Міджінародной літній школы русиньского языка і культури на Пряшівській універзиті в Пряшові*. Акції, яку міджінародний штаб організаторів під покровительством *Інштитуту русиньского языка і культури ПУ* интензивно приправлєвав скоро цілий рік, жебы ей три тыждні – од **9. до 30. юна 2013** были на якнайліпшій уровни і жебы ей домашні і заграничны участници одходили з Пряшова спокойны а, самособов, по часі ся ту назад вертали.

Вопросы з анкеты: 1. Мено, призви́ско, титул. 2. Рік і місто народжіння. 3. Народность. 4. Професія / Освіта. 5. Походжіння: мате русиньске коріння? (Кідь ніт, то яке?) 6. Знали сьте передтым дашто о Русинах? 7. Чом сьте ся приголосили на *Studium Carpato-Ruthenorum*? 8. Є про Вас русиньский язык тяжкий? 9. Як оцінюєте цілкову уровень четвертого річника *Studium Carpato-Ruthenorum*? (плусы, мінусы). 10. Пасовала Вам така форма навчаня? 11. Што, подля Вас, бы ся могло змінити при організованю далшых річників? (Вашы пропозиції). 12. О котры дисципліны з карпаторусиністики бы сьте в будущности мали інтерес? 13. Як сьте были спокойны із супроводныма акціями проекту? (Вашы далшы пропозиції). 14. Взяли бы сьте участь на таким проекті і в будущности?

1. Джесіка Маркусен
2. 1988, Айова, США.
3. Америцька.

4. Бакалар – історія, історія уменя і музеологія.

5. Гей, мої прародічі з маминой стороны были Русины, мої далшы коріння суть норьскы і даньскы.

6. Ніт, не вшытко, пыкы о моіх шкандінавских предках ем знала вшытко.

7. Зато ем ся приголосила на літню школу, бо ем хотіла знати веце о традиціях моіх парародічів і о містах, де жыли. Є тяжко (главно в тій области США, де жыю) найти можности, де бы ся дало дашто дізнати о русиньскій культурі. Літня школа ся мі явила як барз добра можливість, котра мі дала ліпшы інформації о моіх русиньских коріннях.

8. Гей, Галина (позн. ред.: *една з учителёк* – з Польска) была барз терпезлива з нами, барз креативна і практична у навчаню. Зато ем їй барз вдячна.

9. Цалком добрі.

10. Барз ся мі любив штіл навчаня Галины і Пет (позн. ред.: *далиш учителёк, проф. Патриція Кравчик з США*) о русиньскім языку і фолклорі. Галина была барз креативна. На вшыткых ей годинах сьем ся учили граматику, засобу слов, правопис, конверзацію, культуру, бісїду, співанкы. Зато, же години были такы пестры, чула ем, же ем ся научіла много. Єй порозумліня, терпезливість, поміч і змысел про гумор тыж позітивно припомогли мому штудію. Сьем ей вдячны, же зоставила про нас штудентів учебник, котрый є барз практичний і хосенный. Тым ся про мене стало учіня чужого языка намного легшым, як кібы сьем вжывали нормалну книжку написану про універзитных штудентів. Што ся тыкать фолклору, барз ем оцінила основы, котры на каждую годину про нас пригодила Пет. Так легше было слїдовати ей прояв. Эффективно і барз добрі было, же штуденты ся могли просити почас цілої години. Кус ем была несподівана з годин історії, пересыченых великым обємом інформацій, на котрых бы ем привітала інітеракцію. Плусом было вжываня мап.

11. Требалю бы раховати холем з єдним вольным днєм до тыждня, жебы участници літній школы могли ся іти попозерати до сел своїх предків,

іти до других міст, одпочівати, учіти ся і т. д. Екскурзія до Ужгороду бы не мала быти в послідній день. Є то довге путованя про североамерицькых штудентів, котры такой на другий день летяты 20 – 25 годин домів. Веце часу мож было присвятити Бардеєву. Є то прекрасне історичне містечко, з якого сьем віділи лем музей ікон.

12. Язык, фолклор, музыка, еміграція.

13. Переважно ем была спокойна. Але многораз ем ся чула, же ем ся мусила понагляти, зато желала бы ем сі, жебы сьем мали веце часу, напр. на купованя дарунків, главно ручно выробеных артефактів.

14. Не в таким припадї, як бы проґрам був лем повторінем тогорічного (главно годин історії, фолклору і екскурзіі). Пришла бы ем зась, кібы ем могла ходити лем на години языка і будувати на тім, што ем ся навчіла тот рік.

1. Чарлз Шнайдер

2. 1945, Бетлегем, Пенсилванія.

3. Америцька.

4. Пензіста, бакалар хемії.

5. Гей, споловины ем Русином.

6. Барз мало.

7. Жебы ем знав веце о моіх русиньских коріннях.

8. Гей, главно зато, бо не мам скушености зо славянськыма языками.

9. Учітелі были професіоналы, добрі приправлены, мали глибокы знаня о історії, культурі і языку Русинів.

10. Вшыткы лекції были барз добры, но не мусила быти така довга перерва міджі годинами історії. Кібы то не был проблем про учітелів, іщі бы требало єдну годину языка і єдну годину історії пообіді. Барз ем был спокойный із годинами языка, бо ем не мав попередні скушености.

11. Вшыткы інструкції были добры, но было бы добрі, кібы сьем такой на зачатку дістали мапу Пряшова.

12. Години орьєнтованы на генеалогію.

13. Гей, екскурзіі были барз добры. Вольный день почас тыждня (середа) бы поміг, бо тогы є продовжений час в інштитуціях. Наплановати навчаня бы ся дало на суботу. Не плановати великы екскурзіі на суботу перед нашым одходом домів.

14. Гей.

К: Прислаба ідентичность

Пан Петро Медвідь правильно назвал наш (русиньский) проблем: „Прислаба ідентичность“. (Нажаль, свое розуміня основы русиньской ідентиты не написав!) Правильно пише, же: „Нажаль, лем скаржыти ся на українізаторів нам в тім припадї не поможе. Зеркало мусиме наставити і собі.“ Но, нажаль, дале ся не дістав. Сконцентровав ся на дештрукцію, ганіня „українізації, сполупрацы з організаціями проукраїньской лінії, паразитованя на Русинах ...“ Тоту дештруктивну співанку слухам од русиньских функціонерів уж выше 20 років. А все ніч конштруктивне. Наприклад, што нукають місто словенської, україньской ідентичности (який новый обсяг)? Што бы было по розбитю структури проукраїньской лінії? Окреме, кідь про дакотрых русиньских функціонерів є тема словакізації табу. При статях того типу все ся зачудую над неучтивостев к тым Русинам, котры собі выбрали украинську ідентити. Чом (кідь таков неучтивостев автора терпят) не проявляють ю таксамо і к Русинам, котры собі выбрали словенську ідентити? Цілково автор не був годеен посмотрити на русиньско-україньский вопрос з высшой перспективы і на самый перед конштруктивно. Про объективізацію нукам короткий погляд до історії:

А) В році 1820 Павол Йозеф Шафарік в історії славянської бісїды і літературы на вшыткых нарїчах написав, же „русскы нарїча на восточній Галичі [1] і в северовосточнім Угорьску [2] суть звычайным варіантом малоруського языка“. (Нелем з ёго погляду сьем были єден а тот самый народ!)

Б) Словаки по роспадї Австро-Угорьска (по р. 1918), жебы ся дістали зо своей одсталости і добігли світ, перевзяли культуру чеську.

В) Наш карпаторуський = русиньский розвой (землі Підкарпатської і Пряшівської Руси) был по роспадї Австро-Угорьска в рамках новозникнувшего Чеськословенська дость автономный. Даякый розділ в розвитку мож відіти при порівнаню розвою на території Підкарпатської Руси з розвоєм на Пряшівській Руси. На Пряшівській Руси поступно міцніли словакізацны впливы, котры кулміновали за словенського штату [3]. Віцілім на наш розвой в данім періоді впливали тоты вирішалны факторы: наша кіріломедодьска традиція, Грекокатоліцька церьков, Карпаторуська автономна православна церьков сербського патріархату і чеська култура.

По році 1945 была наша основна карпаторуська лінія розвою дірективно змінена на українську і православну. І так по тім році перед *Карпаторосами* і Русинами Чеськословенська были лем тоты офіціалны можности:

а) Прияти українську лінію розвою, українську культуру і православну віру і стати ся Українцями. (Мала часть Карпаторосів- Русинів ся приголосила к руській народности ...) [4];

б) прияти словенську напрям розвитку, словенську культуру і римокатолицьку віру і стати ся Словаками;

в) Як вказує сучасна доба, екзистовала і значна часть Русинів, котра, і кідь собі писала словенську народность, в сердцю зістала Русинами – зістали вірны кіріломедодьскому заповіту. Треба собі але усвідомити, же тоты часть Русинів была школована на словенських школах і покля были вірници, здобыли латинську духовность. Прото значна часть Русинів є в тім часі културно і духовно ближе к западным Славянам.

Ці ся нам то любить, або ні, ці собі то усвідомлюєме, або ні, на тот час є то на Словенську так, же:

– Русины: собі сохранили свою автентічну *руську* назву, но суть веце латинізованы в порівнаню з:

– Українцями: котры, хоць стратили свою автентічну *руську* назву, но сохранили собі (вдяка своїм структурам: українськым організаціям, православній вірі, школству) веце з кіріломедодьской дідовизны.

Треба то знати і треба то акцептовати, інакше сі не усвідомлюєме, же фактчно боюєме проти ядру Русинів – днесь Українців, котрых перетягованєм на свій русиньский бік, фактчно латинізуєме. Мінімално то так буде до того часу, покля ся ясно не приголосиме к нашій кіріломедодьській дідовизні як к основі нашой ідентичности, покля возродный рух русиньского народа не будеме свідомо будувати на духовности і культурі кіріломедодьской традиції. Нажаль, вже догодобо дакотры русиньскы функціонері не хотять відіти і допустити, же можуть быти люде, про котрых є русиньска орьєнтація за той ситуації барз словеньсков.

При статі того типу бы ем чекав обгаєбу-пропаґацію русиньской лінії на вышці часу, то є порівнаня русиньской орьєнтації з украиньсков орьєнтаціов і словеньсков орьєнтаціов з погляду традициных высших общелюдьских вартостей, доволючїх, высшу просперіту і якость жывота.

Позначкы:

[1] Галич а) выходна = приближно область сучасной Львівской, Ровенской области ... Украины; б) западна = Лемковина, посмотрь: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Галичина>.

[2] Северовыходне Угорьско = Підкарпатська Русь і Буковина, посмотрь: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Буковина>.

[3] Вопрос словенсько-русиньских одношін на выходнім Словенську з повірїня Головной справы Словенской лігы написав Ян Руман, областный таёмник Словенской лігы в Кошицях, *Knižtlačiareň Andreja uč. spol., Bratislava, 1935, с. 1-47.*

[4] Погляд Сполоченьсконаучного інштитуту Словенской академіі наук к автохтонности *руської* народности меншыны на території Словенской републики посмотрь: http://www.google.sk/url?sa=t&source=web&cd=1&ved=0CBCQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.vlada.gov.sk%2Fdata%2Ffiles%2F214.rtf&rct=j&q=autocht%3B3nna%20cirkev&ei=68uTruNHsvlsGaVrlUT&usq=AFQjC9NHCiSKMFNLG433N57ca_T-nG7OHW&cad=rja.

Приправила: А. П.

Все зо сердцем на долони ...

Марія Гірова – жена з великим сердцем, активна і все з новими пропозиціями на реалізацію культурних акцій міджі Русинами в снинському регіоні, главно Русинів із семох выстігованых сел стариньской долины. Она знає акцію нелем легко зорганізувати, але і выступать на ній, ці як декламаторка, ці як писателька, ці як ораторка, котра мать што людём повісти. А людє люблять єй поезію, співанкы, люблять кідь ся їм од сердца пригварять зо сцены, лем жебы то все падало на уродніший ґрунт. Бодай бы сьме мали веце таких активісток, котры все дашто роблять (лем кідь єй даколи бідны нежычливці під ноги не підкладовали поліна).

Все робила наповно, ці мала, або не мала функцію, як тепер є председкынёв Окресной організації Русиньского культурно-освітнього общества А. Духновича як сниньской філіялки прясівского центра. Подля єй активності (але і цілкового визору) няк не видно, же на плечах мать уж пару десятков хрестиків. Мали сьме можность быти на многых акціях, де М. Гірова декламовала властны стихи, де співала і пісні на властны слова – то перлы нашой народной русиньской культуры. Каждая з єй акцій ся все выдарила, бо Марія, як ю фаміліарно звать близкы, талантвана, і отрошынкы зо свога таланту роздає і знає роздавати вшыткым. Она не звыкнута сидіти десь в кутку, але мусить быти міджі людми, про наших Русинів ціла бы ся роздала ...

Знаме єй мєно і з русиньских медій, з **Народных новинок** (главно їй літературной прилогы **Поздравління Русиніє** ці прилогы про русиньскы діти і молодеж – **Русалка**, з часопису **Русин**, із сполочных зборників **Муза спід Карпат і Тернёва ружа**, з народных календарів і літературных альманахів, радія. Выдавательству Русин і Народны новинкы подарило ся в році 2008 выдати Марії Гіровой-Васьковій і єй першій властній зборник стихи під назвою, котра характертізує цілу публікацію – **Родне гніздо**. Авторка пришла к русиньскому читателюви зо зборником **Родне гніздо** – котрым є єй любезне село Руське, яке мусило власти за жертву стариньскій гати. Там ся нелем народила, по пісных бережках ходила, зберала яфыры і грибы, співала і тужыла за щастєм і ліпшым жывомом. Родне гніздо – то і єй долина під Настасом, де жыють добры людє, робітны і зо шыроким сердцем, но порожніма бугелярями. Є то край під Вігорлатом. Сниньскій окрес, колись і днесь, забытый Богом і людми край. Родне гніздо – то є русинство як феномен возроджіня забытого і утискованого народу. Авторка своїма стихами сцілює сердце і душу обычайных людєй.

Жена з великим сердцем, котра чутливо реагує на соціалны і культурно-народностны проблеми Русинів свога краю, **народила ся родічам Васьковым 11. септембра 1943 у Руськым, Сниньского окресу**. Єй дідо з материного боку – Николай Томан був народным поетом. Як найстарша із семох дітей (Марія, Мілан, Ірина, Аncia, Вєра, Божена, Павел) закусала того много. Мусила ся наробити коло обыстя, коло сородинців, але і на полю. Наперек вшытому, в ній зістала радость зо жывота, оптимізм, з котрым крачат жывомом уж сім десятков років – збогачена колорітом родного краю, єго традиціями, спі-

ванками, звыками, які єй привила єй матери. Тяжка скушеность з дому стала ся про ню поступно великим богатством, з якого черпать чєй доднесь.

По скінчіню середній школы не было, як ся гварить, ани на хлібину, ани на шатину, а не жебы іти на високу школу. Роботу єй поміг найти в Домі піонерів в Снині Михайло Колцун, який мав на старости Дома піонерів і молодеж в Снині, де робила понад 13 років з молодежов як ведуча одділіня народной художней творчости. Там вєла бабковий театр, учіла по середніх школах сполоченьскы танці. На то ся оддала і выховала троє дітей, робила выховательку на учіліщах в Снині, де співала, танцєвала, грала театр, ходила по сутяжах, здобывала дипломы, премії. Раз єй осповие Іван Лаба, директор Освітнього центра в Гумєннім, ці бы не йшла робити до Освітній бісіды до Стаціна, до другого найвєкшого валалу в тогдышнім окресі Гумєнне. Взяла то. То была велика школа про ню. Кідь пришла до села, позєрала на ню як на Боже зъявліня, же, реку, такє ніч ту пришло культуру робити. Але предсі ся подарило. „На валалі было треба вшытко робити,“ гварить Марія. „Треба было знати бісідувати, писати, декламовати, пригваряти ся людём, малєвати, робити пропагацію. Бідна ня навчїла вшытко робити. Выдавала єм і Стацінскы новинкы з тематиков польногосподарства. Дістала єм і медалю За заслугы о розвой окресу Гумєнне. Таку мав ай председа МНВ в Стаціні,“ сміючи ся споминать на комуністичны часы.

Дале Марія Гірова робила у Вігорлатскім заводнім клубі, де розвивала співацькы, декламаторьскы і творивы способности різних колективів. Почас своєй роботы заклала такы колективы, як Стацінчанка, Старинчанка, Снинчанка і други. Робила і в Містьскім культурнім центрі, де добыла аж до 1991 року, кідь одышла на тзє. заслужений одпочінок. Была і председкынёв Окресной організації Русиньской оброды в Снині, де охабила кус красной організаторьской роботы, а потім ся ангажує в співацькій групі Папортина.

Капітолу єй жывота бы сьме не продовжыли, кідь сьме не спомянули єй родне село Руське, в яким, правда, в єго послідніх роках ходила лем на вікенды, але все знала, же ся там верне. Нараз село зрінали із землєв і так похоевали і єй надію, же ту ся іщі даколи може вернути. Днесь там страх іти, бо медвідї ся розмножыли, бо трава траву залігать. Также зістали лем спомини і запалены свічки раз до рока.

А тота єй матери як плакала за селом! Не мож было позєрати! Тота чєй пішла із того світа, бо ся забановала за селом. З того моменту Марія порозуміла, же свій жаль мусить выплати на папірь. А ту vznikли Народны новинкы, часопис Русин, які єй отворили дєверї на публікованя. Тішыла ся як дітина, кідь був кодфікованный русиньскій язык, на яким мож было слободно писати. І тримать ся того. Доставили ся ай першы успіхы.

Днеська пані Гірова жыє повноцінный жывомт жены, матери, бабкы, дописоваелькы до новинок, радія, позорователькы навколишнього жывота. Сама ся чудує, же чом скоріше не зачала писати. Так то вже є. Наше внутро ся погне при конкретных зломах в жывомті. Лем велика біль або радость докаже з чоловіка зробити писателя. Так то было і в припадї Марії Гіровой, яка нашла свій змысел жывота. В словах, рядках, сторінках. Невычерпна студня жывота єй передусловлює на то, абы документовала жывомт довокола себе і вхабляла за собов нестераючий слід. Мас на то, абы то робила нелем в публіцистичній, але і в умельцькій формі. А то як жена з великим сердцем добрі знає, же не мала бы зістати доажником перед своєв матерєв, перед темами, які ся просять, абы їм дати жывомт.

М. М., А. З., фотка: А. З.

Три головны особы на 23. Научнім семінарї карпаторусиністїкы на Прясівскій універзіті: (справа) ПєДр. К. Копорова, ПєД., яка вєла семінар, головный реферуючий доц. ПєДр. М. Шмігєль, ПєД., і доц. ПєДр. А. Плішкова, ПєД., яка представила найновшы публікації у сфері карпаторусиністїкы.

Семінар на тему: ОПТАЦІЯ

2. октобра 2013 в засідалні *Consilium maius* Ректорату Прясівской універзіты в Прясові ся одбыв уж 23. Научный семінар карпаторусиністїкы, котрый організує Інштїтут русиньского языка і культуры Прясівской універзіты в Прясові. Гостєм семінара і головным реферуючим був історїк ПєДр. Михал Шмігєль, ПєД., доцент словєньской історії на Катєдрі історії Факулты гуманітних наук Універзіты Матєя Бєла в Баньскій Бістріці.

Доцент Шмігєль є заєдно научно-высуканным працюющим Інштїтуту соціалных і культурных штудій Універзіты Матєя Бєла, а тьж є продеканом про научно-бадательску роботу высшеуведженой факулты. На ФГН УМБ чітать лекції з історії нововіку. В научнім баданю ся орьєнтує на народну, реґіоналну і надреґіоналну історію 20. стороча, міґрацны процєсы в середній Европі і на Словакії, народностны вопросы, проблематіку бандеровців на Словакії і проявы антїсєматїзма в повойновых роках 1945 – 1948. На 23. семінарї карпаторусиністїкы выступив з лекціов на тему *Кідь єсь „руськый“ твое місце є в Руську*. Тота тема участникам приближыла судьбу оптантів і проблематіку оптації і выствягованя словєньских Русинів до Советьского союзу в році 1947. Лекція заінтересовала як участников молодшого віку, затожє о тій етапі в історії Русинів дакотры николи не чули, а тьж старшых, бо многым з них в тім часі одходили їх предковє, камаратя, сусідовє, а даколи може і они самы, в тім часі як малы діти зо своїма родічами на выход за „ліпшым жывомом“, як то декларовали агїтаторы, котры ходили по селах і перєсвідчовали людєй о „раю на землї“, котрый їх в Союзі чекать. В повойновых часах був жывомт нелем на выходнім Словєньску тяжкый, но і Советьскый союз потребовав на свої теріторії по выствягованых волиньских Чєхах здобыти „робочу силу“, зато розлічными способами агїтовав у першій рядї Русинів, у советьскій термінології „Українців“, яким „понукув“ можность жыти „міджі своїма“, на богатїй і родючій землї, просто в раю... Многы, переважно найбіднішы родины, увірили агїтаторам і сугласили з оптаціов, но кідь пришли „до рая“, чєкало їх там пєкло, а многых з них жывомт іщі тяжшый, як дома – на Словєньску. Найвєце людєй в тім часі одышло з окресів Бардєєв (479 родин) і Сабінов (47 родин).

Вшыткы, што пришли на семінар, ся дізнали од доцєнта Шмігєля нелем много фактів, котры были дотєпер вєце або мєнше знамы, рєсп. і довгы роки камуфлованы, але ай інтерєсны факты од чоловіка, котрый доцентови Шмігєлєви помагав при баданях даной темы, бо сам оптацію пережыв, а то од Штєфана Крушка з Прясова.

Позад лекції ся спустила велика, часом і емоціонална діскузія на тоту тему, котра была повна кывых скушеностей, зажитків і пригод з даного періоду. До нєй ся запоїли скоро вшыткы участнїцы. Може і то був сїґнал про організаторів, жебы даній темі присвятили і в будучности семінары карпаторусиністїкы.

Конєць семінара належав уж традично представлєваню новых публікацій з карпаторусиністїкы, де была представлена і найцінніша публікація з посліднього часу – **МАЛЫЙ ТРЕБНИК** в русиньскім языкѹ (глава 1 – 13), котра мать імпріатур (офіціалне схвалїня на вжываня в церьквах – з року 2011 од Выходной конґреґації церьквей в Римі, і од архієпіскопа і мєтрополиты Грекокатолицькой церьквы на Словєньску Яна Бабяка – з року 2013).

Далшый семінар карпаторусиністїкы є напланований на 13. новємбра 2013 і буде присвячєный далшій історічній темі – бандеровцям. З лекціов выступить **ПєДр. Маріан Гайдош, к. н.**, історик Сполоченьсконанучного інштїтуту Словєньской академії наук в Кошіцях. Вшыткы, котрых тема інтерєсує, суть сердєчно позваны.

Марія ШУРКАЛОВА, штудєнтка III. річника штудійного програму русиньскый язык і література – словєньскый язык і література ФФ ПУ
Фоткы Здєнкы ЦІТРЯКОВОЙ, штудєнткы II. річника магїстерьского штудійного програму русиньскый язык і література і вытворєне уменя ФФ ПУ

Погляд на часть участнїкєв 23. семінара карпаторусиністїкы.

К: Ідеї на рішення ситуації в русиньскім русі на Словакії (4)

(Продовжіння з минулого числа.)

Были змушени жыти пастырським способом жывота. Тот громадний екход твердых русиньскых кіріломефодьскых грекокатоликів люблячых свій кіріломефодьскый обряд бы названий „Волоська колонізація“. Накілько римокатолицькы Мадяре – Куманы і приходжаючи чуджинці, перебераючи міць в Угорьску, вже не розрізняли міджі грекокатоликами і бусурманами, їх славяньскым а неславяньскым походжінем. Почали вживати праславяньску назву *Valaxi – Valaci*, спочатку означуючу бусурманьскых Гунів, Аварів і Циганів, на вшыткых неримокатоликів, котрых брали як безвірців [27].

I. Б ж) 29. мая 1453 дефінітивно упав Константінопол [28] называний „другым Римом“, до рук османьскых Турків. Іднало ся лем о звышок Візантії (Выходоримской імперії), бо тота была вже передтым паралізована ІV. хрестоносным походом. Тым дефінітивно зникло жрідло нашої выходной візантійской духовности і культури. В р. 1448 здобыв Московский патріархат Руськой православної церкви автокефалію – самобытность. Новым центром і жрідлом выходной хрестіаньской духовности і культури – „третім Римом“ ся стала Москва.

I. Б з) Владжіння духовности і масівный наступ протестантизму в 15. і 16. сторочу [29]

Є наслідком кривд, несправедливости = крутого релігійного утиску = духовной ґеноциды, котру латиньска церьков чинила на кіріломефодьскых грекокатоликів в Угорьску.

I. Б и) 29. август 1526 – навала Турків до Угорьска [30] Далшыи наслідок латинізації, наслідного впаджіння духовности і ослаблїня обороноспособности штату.

I. Б і) Взник Словаків Наслідком высше уведжєных причін і наслідного синергїчного діяльства: – латинізачного тиску; – впаджіння духовности; – протестантизму; – навалы Турків (спустошїня, впаджіння соціального поставлїня) = духовной ґеноциды Русинів доходить к їх масовому одторгнутаю од родного кіріломефодьского корїня і їх переходу на протестантизм. Тратяют свою „стару віру“, „азбуку“. І кідь масова духовна ґеноцида зачала роком 1526 в часах турецькой інвазії (добровольным ці вымушєным переходом на протестантизм), повну силу набыла аж за наслідной єзуїтської протиреформації, в ходї котрой ся стали римокатоликами. Вдяка протестантським проповідникам, котрых преферовали народну бісїду, сохранили із кіріломефодьской дідовизны лем свою славяньскость. Сохранєна і утримована славянска свідомість у протестантських одродилцїв = духовно мертвых (в Габсбурьскій монархії означованых німецькым терміном „toth“ = мертвий) переросло до словеньской народной свідомости. Так мож без хоцького перевышїня повісти, же протестанты

„сотворили Словаків“. Римокатолици ішли в тім смерї уж лем як в запізненім завісі [31] [32] [33].

I. Б ы) Ужгородська „унїя“ – vznik латиньской грекокатолицькой церькви Приятя ужгородьской „унїя“ в році 1646 не было выслідком снагы Рима о єдність віры, ані о єдність з папом римським. Кіріломефодьска грекокатолицька церьков была од початку з Римом зєдїнєна. Ужгородська „унїя“ была выслідком крутішої латинізації кіріломефодьскых грекокатоликів, т. є. ґеноциды Русинів і снагы дістати ю под юрисдикцію латиньского яґерьского єпископа. З перспектів на сповнїня трєх умов:

1. Жебы сьме собі могли заховати обряд ґрецькой церькви.

2. Жебы сьме могли волити нашого єпископа (котрого потім передложыме на потверджїня Святому Престолу).

3. Жебы нам были признаны привилегії (римо)католицького духовенства. 63 кіріломефодьскых грекокатолицькых священиків одперло послухняність мукачовско-му архімандрітові-єпископові і перешло під юрисдикцію латиньского яґерьского єпископа. Выслідком одмітнута послухняности, переходу под юрисдикцію Яґру, была повна страта стародавнього принципю выходной церьквь волити єпископа на дожывотя і страта цілковой самобытности. Тым актом реално заникла кіріломефодьска грекокатолицька церьков = славяньска церьков [34]. Папа римський бы ніґда з умовами „унїї“ не бы согласный, бо были в розпорї з латиньскым церьковным правом. Не интересовало го, же яґерьский латиньский єпископ сповнїня умовій приобїцяв, бо таким способом перекрочив свої компетенції. Умовія „унїї“ (як цілок) не были ніґда сповнены [35]. З ужгородьсков „унїєв“ ся латинізація дістала на новый высший ступїнь.

а) Уж ся не іднало о окреме підряджїня, кідь бы ся мав (в згодї зо заведжінем 9. конштїтуції ІV. Латераньского церьковного концілу) грекокатолицький єпископ стати помічним єпископом = „обрядовым вікарїєм“ містного латиньского єпископа зо задачов поступно, за приказами свого ведучого латиньского єпископа – привести народ на латиньский обряд і сам заникнути ... [36] Тепер по підписаню „унїї“ ся уж іднало о підряджїня штруктуры. Латиньска церьков так здобыла можність посередництвом яґерьского латиньского єпископа перетворити кіріломефодьску грекокатолицьку церьков у згодї зо своїм образом і внутрі (в рамках своєї штруктуры). Першым таким нереґуларным засягом хоснуючим наслідки „унїї“ было, же Рим не признав вольбу мукачовского архімандрїты, єпископа Мефодїя Раковецького, а на єго місце посадили р. 1690 Йосифа Ругу де Камеліса, родом Грека, сердцїем римокатолика [37] [38].

б) Підряджінем яґерьскому єпископству дішло к одорваню од духовного і культурного жрїдла выходной цивілізації і к припоїню на духовне і культурне жрїдло западной (латиньской) цивілізації.

в) „Унїя“ сотворила (ліпше повіджено помогла утримати) у грекокатолицькых Русинів свідомість, котра тырвать до сучасности, же суть надале віруючі споконвїчній кіріломефодьской грекокатолицькой церькви. Же зістали „старовірцями“. Реалность є але така, же ся поступно кіріломефодьска грекокатолицька церьков латинізовала [39].

г) Умовія „унїї“ (як цілок) не были ніґда сповнены [40].

Мілан СЕМАНЧІК, Тренчін

Література і позначкы:

[27] *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9.-18. storočie)*, Vladimirus de juxta Hornad, Košice, 2004, c. 54, 55, 291-294, 339.

[28] http://cs.wikipedia.org/wiki/P%C3%A1d_Konstantinopole;

[29] *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9.-18. storočie)*, Vladimirus de juxta Hornad, Košice, 2004, c. 331, 448.

[30] Biele miesta v slovenskej histórii a história pod drobnohľadom, Stanislav Čulák, <http://www.facebook.com/Biele-miestavSlovenskejHistorii/posts/355766077804858>.

[31] *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9.-18. storočie)*, Vladimirus de juxta Hornad, Košice, 2004, c. 41, 386-389.

[32] *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*, M. Potemra, Martin, 1958, str. 16-17.

[33] *Krásnobrodský zborník III/1-2*, o. Gorazd A. Timkovič, OSBM, Cyrilika je staršia ako glagolika, Rád sv. Bazily Veľkého na Slovensku: Prešov, 1998, c. 133-136.

[34] *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9.-18. storočie)*, Vladimirus de juxta Hornad, Košice 2004, c. 470.

[35] *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9.-18. storočie)*, Vladimirus de juxta Hornad, Košice, 2004, c. 501.

[36] *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9.-18. storočie)*, Vladimirus de juxta Hornad, Košice 2004, c. 411.

[37] Вмер в Пряшові в році 1706. Поґрїб мав римокатолицький і похований є в крипті латиньского франтішканьского храму мінорітів у Пряшові, посмоть: *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9.-18. storočie)*, Vladimirus de juxta Hornad, Košice, 2004, str. 517, 518.

[38] Од Йосифа Ругу де Камеліса (значіть од року 1690) аж до Йоана Брадача (до року 1771, значіть року признаня екзістенції Мукачовской єпархії) были вшыткы грекокатолицькы єпископы фактічно лем „обрядовыма вікарїями“ латиньского яґерьского єпископа. *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9.-18. storočie)*, Vladimirus de juxta Hornad, Košice, 2004, c. 719.

[39] *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9.-18. storočie)*, Vladimirus de juxta Hornad, Košice, 2004, c. 501-506.

[40] *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9.-18. storočie)*, Vladimirus de juxta Hornad, Košice, 2004, c. 501.

ЯЗЫКОВА КОНСУЛТАЦІЯ (3)

Тверды і мягкы консонанты

Окрем суфіксів *-ск-*, *-арь*, *-ырь*, маєме в русиньскім языку далшы, котры ся кінчать на мягкый консонант і многым вживателям нормативной подобы языка можуть робити проблем. Суть то суфіксы: *-ець*: *стрілець*, *палець*, *шпортовець*, *копылець*, *клинець*... Ту мож конштатовати, же тота подоба суфікса корешпонує з українським языком, а таксамо із западных ґрупов русиньскых діалектів, причім дакотры выходны русиньскы діалекты мають тот суфікс твердый (докінця тоты, котры были взяты за основу кодїфікації, напр.: *палец*, *шмалець*, *копылець*...).

Кідь сьме в попередній конзултанції споминали суфікс *-арь*, то таксамо і суфікс *-аль* є в русиньскім нормативнім языку з кінцєвым мяглым *-л-*: *носаль*, *(во)каль*, *горбаль*, *коваль*, *пыскаль*, *(в)ухаль*... ту але вживателі не звикнуть робити хыбы, бо і русиньскы діалекты (як западны, так і выходны) корешпонує з таково подобою суфікса.

Вживаня мягкых і твердых согласных в русиньскім языку може знеістити і при склонєваню назывників, а то передовшыткым тых, котры несправно утворюють датів і локал сінґулару од назывників жєньского роду, в котрых настала історічна палаталізація (помяґшїня) к на *ць*. Суть то припады таких слов: *гомбалка*, *шапка*, *стежка*, *мачка*... – на *гомбалці*, в *шапці*, на *стежці*, о *мачці* (не на *гомбалкі*, в *шапкі*, на *стежкі*...).

В русиньскім языку консонанты *дж*, *ч* суть все мягкы, зато їх в писаній подобі не треба спеціально помяґшовати мягкым знаком так як тоты консонанты, што можуть мати і твердо корєлачну пару, напр.: *саджа*, *міджи*, *джін*, *кочік*, *мочіти*...

Консонанты *ж* і *ш* суть все тверды, так же їх ніґда не помяґшуме ані у высьловности, ані в писаній подобі (не пишеме позад них мягкый знак, або йотованы графемы). Выняткок творить лем дакілько слов маючых регіональний характер: фаміліярна форма мєна Зузаны – *Зужя*, лексемы *пішькати*, *пішькота*, *пішішовый*. Так же в таких словах, як *бажічкы* (мынькы), *шіфа*, *кошіня*, *ворожіня*... не пишеме помяґшуюче *-і-*, хоць напр. в спішкых русиньскых діалектах мягке *ж* і *ш* у высьловности чуєме, так як чуєме і тверде *ч*, напр.: *[кочык, мочыті, пачыті ш а, ж істі]*...

Часто ся вживателі нормативной подобы русиньского языка допуцають хыбы при творіню третей особы сінґулару і плуралу у тых часослов, котры ся кінчать на *-т*, а то такой, же тот кінцєвий консонант не змяґшують, напр.: *робит*, *ходит*, *ходять*, *пишут* (правильно має быти: *робить*, *ходять*, *роблять*, *пишуть*...).

Склонєваня зложеных і складных чїсловників

В русиньскім языку ся як єдинім з выходославяньскых языків заховав первістний элемент *je-* (єден) на зачатку слова (Ябур, В. – Плішкова, А.: *Русиньскый язык в зеркалі новых правил*. Пряшів : Русин і Народны новинкы, 2005, c. 61). Він зістає і в зложеных чїсловниках: *єденадцять*, *єденадцятый*, *єденадцятєро*, *єденадцятєме/єденадцятєми*.

Выразным знаком русиньского языка суть подобы росчленюючых чїсловників: *двоми*, *трєми*, *чотырєми/чотырєме*, *пятєми/пятєме*, *шестєми/шестєме*..., котры ся вживають лем з назывниками мужского роду живых особ: *двоми ґаздове*, *трєми судцєве*, *штырєме парібци*... Кількостны складны чїсловники закінчены на *єден*, подобно як в словеньскім языку, ся не склонюють, напр.: *Было там двацять єден дїечат*. Кількостны чїсловники, які ся кінчать на *-цять*, *-десять*, ся склонюють так, як чїсловник *два*: *двома*, *двох*, *двома*, *дванадцятєм*, *о тридцятєх*, *двадцятєма*...

Таксамо ся звычайно не склонюють далшы складны чїсловники, або ся склонює лем їх послїдня часть, напр.: *Было то перед тридцять девять роками*; *Было то перед тридцять девятєма роками*.

ПєДр. Кветослава КОПОРОВА, ПєД., ІРЯК ПТУ в Пряшові

НАРОДНЫ НОВИНКЫ

Выдавуть Русин і Народны новинкы. Реалізованє з фінанчнов підпоров Уряду влады СР – програм Култура народностных меншын 2013. Шефредактор: Мґр. Александер ЗОЗУЛЯК, редакторка: ПґДр. Кветослава КОПОРОВА, ПґД., языкова редакторка: доц. ПґДр. Анна ПЛІШКОВА, ПґД. Адреса: *Ludove noviny, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR. Tel.: 0907 164 715, ІСО: 17079748. Реістрачне ч. EV 327/08, МІС 49 438. Предплатне на рік є 10,- €, так исто і часопису Русин*. Опубликованы погляды дописователїв не мусять быти згодні з поглядами редакції. Адреса новинок на інтернеті: www.rusynacademy.sk, <http://narodny-novynky.presov.sk>, E-mail: rusyn@stonline.sk

Rusín a Ludové noviny
Duchnovičovo nám. 1
081 48 Prešov 1
D+4

Platené v hotovosti
080 02 PREŠOV 2